

Davor Nikolić
University of Zagreb
dnikoli@m.ffzg.hr
ORCID: 0000-0003-4962-7798

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE
NR 28 (2025)
DOI: 10.14746/pss.2025.28.11

Data przesłania tekstu do redakcji: 17.06.2024
Data przyjęcia tekstu do druku: 28.12.2024

Granice usmenih žanrova: čudnovat slučaj retoričke zdravice i lirske počasnice

ABSTRACT: Nikolić Davor, *Boundaries of oral genres: strange case of rhetorical toast and lyrical praise poem*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 28. Poznań 2025. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 217–231. ISSN 2084-3011.

The paper discusses boundaries between the toast as an oral rhetorical genre and the praise poem as an oral lyrical genre. While on the one hand a toast (as a hybrid rhetorical genre) is related to a blessing (a primary rhetorical genre), on the other it is compared to the praise poem, with which it shares many structural and performative elements. The main segment of the paper is focused on establishing principal rhetorical traits and comparing some prototypical examples of both genres.

KEYWORDS: lyric; praise poem; rhetoric; toast; genre

This is an open access article licensed under the Creative Commons CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). © Copyright by the Author(s).

1. Uvod: o zdravicama, počasnicama i drugim srodnim nazivima

Glasovito djelo hvarškoga renesansnog književnika Petra Hektorovića *Ribanje i ribarsko prigovaranje* (nastalo 1556, objavljeno 1568) u povijesti je hrvatske književnosti značajno, između ostalog, po činjenici što su se tada prvi put u tisku pojavili cjeloviti tekstovi koji pripadaju različitim usmenoknjiževnim¹ žanrovima (Kekez, 1983, 234). To su, redosljedom pojavljivanja u djelu, tri počasnice (*Naš gospodar poljem jizdi, Majka mu je lipo ime dila i Lipo ti je, brajo, pogledati*), dvije bugarščice (*Kraljević Marko i brat mu Andrijaš i Radosav Siverinac i Vlatko, vojvoda udinski*) i jedna lirska pjesma (*I kliče devojka*). Sve se tri počasnice, jedna za drugome, donose u *Parvo-me danu* popraćene sljedećim uvodom: „Nik[ola]. (...) Učin'mo zdravicu ovde mi na staru, / rec'mo počasnicu oba gospodaru, / za ním ćeš ti meni, ja tebi, ćačko moj, / došad se ne kreni dokle se spuni toj“² (Hektorović, 1986, 42). U rimu polustihova uzglobljena su tako dva termina koja su predmet ovoga rada, a koji se od samih zabilježenih početaka izravno ili neizravno dovode u vezu jedan s drugim. Stilske su srodnosti hrvatskih zdravica i počasnica odavno uočene (Grgec, 1943; Kekez, 1992), a upravo nam promišljanje o njihovim međusobnim sličnostima i razlikama može biti paradigmatško za pristup utvrđivanju granica ne samo pojedinih usmenih žanrova nego i njihovih nadređenih žanrovskih kategorija.

Sam je naziv **zdravica**, što inače nije čest slučaj s drugim usmenoknjiževnim žanrovima, odavno prisutan među sudionicima usmenoknjiževne komunikacije, što se djelomično može pripisati i činjenici da „ih kao vrstu imenuju gotovo sve upitnice (kvestijunari) iz 19. stoljeća“ (Botica, 2013, 476). Uz zdravicu, koja je tipično govoren, a ne pjevan žanr, vežu se epideiktički stil i ditirampski ton te hiperbolični, alegorijski i metaforični izričaji (Botica, 1995, 261–266). Često se kao podtip ili vrlo srodan žanr ističe i **napitnica** (Fancev, 1937; Sučić, 1994; Botica, 1998; 2013), a upravo je među prvim usmenoknjiževnim zbirkama nastalima na poticaj okružnice biskupa Vrhovca iz 1813. godine bila zbirka

1 O kontradiktornosti, ali i o prihvatljivosti termina *usmena književnost* v. Rudan, 2022, 153–154.

2 Iz te najave počasnice (stihovi 221–224) možemo zaključiti da je u emskoj terminologiji Hektorovićeve ribara zdravica cijeli svečani čin izricanja počasnice.

napitnica zlatarskoga župnika Ladislava Forka (1823) (Botica, 2013, 70), koju je više od stotinu godina kasnije objavio Franjo Fancev (1937).³ Unatoč dugome sakupljačkome i stručnome interesu za zdravicu ona još uvijek nije sustavno proučen i opisan usmenoretorički žanr, a slična se tvrdnja vezuje i uz počasnice (usp. Radoman, 2024, 19).

Naziv **počasnica** (negdje i počašnica) posvjedočili su i drugi hrvatski renesansni i barokni pjesnici, primjerice Marin Držić, Antun Sasin, Junije Palmotić, Jaketa Palmotić Dionorić i drugi (Bošković-Stulli, 1978, 193), a najveći broj zapisanih hrvatskih počasnica potječe s dubrovačkoga i bokokotorskoga područja (Botica, 2013, 485). Negativnu pak recepciju toga žanra nalazimo u šibenskoga biskupa Jeronima koji 1564. odvraća svoje svećenike od javnih gostionica i gozbi, a na kojima se pjevaju „»ponasnine«, kako se one pučki nazivaju“. U riječi *ponasnine* prepoznajemo u latinskome izvorniku pogrešno zapisano ime počasnica (Bošković-Stulli, 1978, 193). Potkraj 18. stoljeća pak u *Jesenskim plodovima* (*Fructus auctumnales*, 1791) Matija Petar Katančić oblikuje počasnice i napitnice „na narodnu“ (Kekez, 1993, 99).

Počasnice se u pravilu kategoriziraju kao lirski žanrovi (Krnjević, 1986, 70; Botica, 2013, 117; Radoman, 2024, 16), odnosno poetske minijature (Bošković-Stulli, 1978, 190–191), dok se zdravice u hrvatskoj filologiji i folkloristici posljednjih pola stoljeća u pravilu kategoriziraju kao retorički žanr. Leksikografska obrada katkad tu razliku inače iznimno srodnih žanrova i apostrofira: „premda su srodne po sudjelovanju u obredima pučke kulture, počasnica i zdravica nisu u istome žanru, jer je zdravica retorička, a ne lirski vrsta“ (Rogić Musa, 2011, 390). Koliko su granice među žanrovima postavljene klasifikatorsko-kataloški, a koliko su one posljedice temeljnih razlika u liričnosti počasnice i retoričnosti zdravice, pokušat će se donekle odgovoriti u nastavku rada. Budući da

3 Ne čudi stoga da se u prvoj hrvatskoj etnološkoj monografiji, *Narodni slavonski običaji* (1846) Luke Ilića Oriovčanina, više puta govori o zdravici u kontekstu narodnoga života i običaja uz navode da „kod Slavonca ni zdravice nemanjkaju“ (Ilić Oriovčanin, [1846] 1997, 87) te da su napitnice dijelovi zdravica/nazdravljanja (Botica, 2013, 476). Oriovčanin također upućuje čitatelja na knjigu *Slavonske napitnice* Vinka Lozića (Oriovčaninov pseudonim), odnosno na drugi svezak *Slavonskih varoških pjesama*. Doneseni opis slavonske gozbe može poslužiti „kao izvrstan primjer izvedbenoga konteksta brojnih napitnica sakupljenih u zbirci“ (Tomašić Jurić, 2014, 160).

su konceptualne žanrovske razlike uspostavljene u hrvatskoj filološkoj i folklorističkoj tradiciji, naglasak će biti na klasifikacijskim rješenjima koja su ponudili hrvatski autori, uz nužna upućivanja na srodne klasifikacije inozemnih autora.

2. Usmenoknjiževna retorika kao klasifikacijski koncept⁴

Potreba za klasificiranjem folklornih žanrova starija je i od formalnoga početka folkloristike kao discipline, a u 19. se stoljeću osnovna tipologija hrvatskih usmenoknjiževnih žanrova oblikuje prema modelu pisane književnosti (lirika, epika, pripovjedna proza). Tim se osnovnim žanrovskim kategorijama pridružuju poslovični (paremiološki),⁵ a potom i teatralni⁶ žanrovi. Takva klasifikacija usmene književnosti na prvi pogled potpuno zadovoljava proučavatelje, osobito one koji nužno uspostavljaju analogije s klasifikacijom pisane književnosti, no takva će „uspješna“ klasifikacija ostaviti jednu skupinu tekstova zanemaranom ili često „na silu“ klasificiranom kao lirika ili proza. Iako je većina istraživača u 19. i u prvoj polovici 20. st. intuitivno osjećala njihovu posebnost, teško je bilo uspostaviti neki nadređeni klasifikacijski princip, a još manje generički termin. Taj je problem pokušao razriješiti T. Čubelić (1968; 1969; 1970) osmišljavanjem koncepta **usmene (narodne) retorike**,⁷ ističući kao bitnu razlikovnu odrednicu te žanrovske skupine

4 Opširniji pristup problematici može se naći u knjizi *Između zvuka i značenja* (Nikolić, 2019).

5 Poslovice i poslovični izričaji (izreke, zagonetke) prikupljeni su od najranijih razdoblja hrvatske književnosti (najstarija sačuvana zbirka iz 17. st., uz potvrde o postojanju zbirki iz 15. i 16. st.), što je osiguralo žanrovsku prepoznatljivost.

6 Analogija s klasičnom trijadnom podjelom na tri književna roda utjecala je na to da se određene folklorne igre koje nisu pokazivale veliku fiksiranost u tekst imenuju kao narodna drama, što će se kasnije pokazati kao terminološki problem, pa se danas upotrebljavaju termini poput folklorno kazalište, dramske igre ili teatralni oblici folklor (v. Lozica, 1990b; 1996).

7 Termin su prihvatili Čubelićevi nasljednici na Katedri za hrvatsku usmenu književnost J. Kekez i S. Botica, dok M. Bošković-Stulli, vodeća folkloristica Instituta za etnologiju i folkloristiku, ne samo da nije upotrebljavala termin retorički nego i nije pokazivala interes da grupira te žanrove u jednu skupinu, odnosno da uopće

komponentu uvjeravanja, a autori koji su poslije razrađivali koncept pridodali su i uvježbavanje govorničkih sposobnosti, jezičnu i govornu ludičnost (Kekez, 1983ff) te postizanje konkretnoga komunikacijskog učinka samim tekstom (Botica, 1995ff).⁸ Kao tipični usmenoretorički žanrovi navode se basme, brojalice, nabrajalice, nizalice, brzalice, blagoslovi, kletve, zdravice, hvale i rugalice, a među rubnim ili srodnim žanrovima često se ističu upravo počasnice.

Termini **retorika** i **retorički** prizivaju disciplinu s bogatim i raznolikim nasljeđem, koja je u Aristotelu pronašla svoga prvoga temeljitoga proučavatelja. Odredivši retoriku kao sposobnost pronalaženja uvjerljivog u svakoj danoj situaciji (Aristotel, 1989, 6), a zatim sagledavši uvjeravanje kroz temeljnu trijadu *ethos-logos-pathos*, postavio je temelje za sve kasnije retoričke i komunikacijske teorije. Utjecajna dvadesetostoljetna definicija K. Burkea (1969, 41) ističe da je retorika takva upotreba riječi kojom ljudski aktanti stvaraju stavove ili navode druge ljudske aktante na djelovanje te da ta osnovna funkcija retorike nipošto nije „magijska“. Iako je Burkeova definicija bliska tradicionalnom usredotočavanju na uvjeravanje, on preduvjetom uvjeravanja smatra identifikaciju.⁹ Shvati li se stoga retorika ne samo kao neka pradavna vještina uvjeravanja publike karakterom govornika, argumentiranim

traži nadjedinstvo žanrova koji nisu lirski, epski, pripovjednoprozni, poslovični ili pak predstavljajući. Isti je stav bio primjetan i kod drugih institutskih folklorista mlade generacije. Tako primjerice Lj. Marks i I. Lozica (2001, 451) u sintetskome članku o hrvatskim usmenoknjiževnim žanrovima navode „bajke, pripovijetke, predaje, legende i druge prozne oblike; obredne i dramske dijaloge; epske i lirske pjesme, balade; poslovice, zagonetke“, ističu da se na prijelazu između proze i stiha najčešće nalaze tzv. mali oblici poput poslovice i zagonetki (Marks, Lozica 2001, 454), a među žanrovima karakterističnima za djecu poimence se od usmenoretoričkih spominju tek nabrajalice i rugalice (Marks, Lozica 2001, 455).

8 Iako je Kekez (1983, 213) prvobitno upotrebljavao termin **usmenoknjiževna retorika**, odnosno **retorički oblici**, zbog shvaćanja termina **retorika** i **govorništvo** kao potpunih sinonima u završnim će studijama o tim žanrovima isključivo upotrebljavati termin **govornički oblici**. Sličnu povijest promjena, s još više potvrda kolebanja između termina nalazimo u radovima S. Botice (v. Nikolić, 2015; 2019).

9 Sposobnost pronalaženja odgovarajućih načina uvjeravanja i dalje je dominantan, odnosno paradigmatički koncept u retoričkim teorijama argumentacije (v. Eemeren et al., 2014, 34). Argumentacija kao komunikacijska praksa najbolje se može razumjeti i usvojiti polazeći od njezinih retoričkih značajki (Tindale, 2004, XI).

sadržajem i djelovanjem na emocije nego i kao sposobnost upotrebe jezika i govora za namjerno, strateško djelovanje u međuljudskoj komunikaciji (Kuypers i King, 2009, 6), onda je logičan zaključak da u jeziku i govoru već postoje predispozicije za njihovu retoričku upotrebu uz još mnogo drugih aktivnosti koje nemaju konkretan komunikacijski učinak. Ako retoričnost jezika i govora shvatimo kao zajednički nazivnik za sve aktivnosti kojima se djeluje na druge radi poticanja na daljnje djelovanje, tada postaje jasnije da su upravo to ključne značajke usmenoretoričkih žanrova.

U procesima delimitacije i apstrakcije usmenih žanrova, odnosno omeđivanja nekih oblika od njima srodnih uz traženje vrsnih razlika koje bi potvrdile određeni koncept, zanemaruju se s jedne strane posebnosti svakoga žanra u korist nadcjeline, a s druge se pak strane inzistira na određenim razlikama koje služe da se prema žanrovima izvan te nadcjeline postave načelno čvrste klasifikacijske granice.¹⁰ U slučaju tipičnih usmenoretoričkih žanrova (brojalice, brzalice, basme, blagoslovi, kletve i zdravice) to znači da bi unatoč svojim međusobnim razlikama ipak trebali imati dovoljno sličnosti koje ih smještaju u zajedničku kategoriju te koje su vrsno razlikovne u odnosu na druge temeljne žanrovske skupine. Proces žanrovske konceptualizacije i kategorizacije nije samo iznimno složen nego i iznimno ovisan o nasljeđu pojedine istraživačke tradicije stoga se opravdanost žanrovske samosvojnosti usmenoknjiževne retorike može tek djelomično dobiti usporedbama s bliskim ili pak s „velikim“ folklorističkim tradicijama.¹¹

10 O pitanjima koja se otvaraju proučavajući tekstove koji se barem funkcionalno mogu klasificirati kao različiti žanrovi v. Rudan, Tomašić, 2019.

11 Možemo se pozvati na stavove dvojice glasovitih ruskih folklorista: V.J. Propp (2018, 72) smatra da se žanrovski sustav folkloru utvrđen za jedan narod ne može mehanički prenijeti na sustav folkloru drugoga naroda te da međunarodni mogu biti samo principi znanstvene klasifikacije, ali ne i njezin materijal, dok K. V. Čistov (2018, 105) dijeli stav o teško ostvarivome zajedničkom nadnacionalnom sustavu kategorija i termina smatrajući da se utemeljen sustav može izgraditi „jedino uz pomno evidentiranje povijesnih, etničkih i jezičnih posebnosti folkloru svakoga naroda“. Na tom je tragu i misao izraelske folkloristice H. Jason (2000, 36) o tome da iako se čini da sva djela usmene književnosti svih kultura pripadaju nekom žanru, iz toga ipak ne slijedi da isti žanrovi postoje u svim kulturama.

3. Hibridni karakter zdravice

S obzirom na njihovu kompoziciju usmenoretorički žanrovi mogu se podijeliti na primarne ili osnovne te na sekundarne ili hibridne retoričke žanrove (v. Nikolić, 2019). Osnovni bi usmenoretorički žanrovi bili oni kod kojih je komunikacijski učinak ostvaren samim iskazom, odnosno oni koji imaju isključivo retoričku funkciju, te ih zbog toga smatramo istinskim performativima i pragmemima. To bi bile brzalice, brojalice, blagoslovi i kletve.¹² Hibridni žanrovi jesu oni koji su ili složeni od više jednostavnih retoričkih žanrova (istih ili različitih) ili uz elemente osnovnih retoričkih žanrova posjeduju i elemente drugih usmenoknjiževnih žanrova. Na prvome mjestu tu je upravo zdravica koja uz temeljno nizanje blagoslova upotrebljava i određene brojalačke elemente (paralelizmi, naglašena homofonija). Ona je složena, iznimno poetična forma, čime se umanjuje izravna performativnost koju posjeduju svi osnovni žanrovi. Osim zdravice u hibridne oblike još bi se ubrojile basme, nabrajalice, nizalice, rugalice i (samo)hvale. Svima im je zajedničko to što se njihov komunikacijski učinak primarno ostvaruje kroz žanrovsku svijest, a ne unutarnjim fonostilističkim postupcima.¹³

Opreka osnovni–hibridni žanrovi pronalazi svoje uporište u koncepciji književnoga minimalizma (Užarević, 2012), a koja pak slijedi koncepciju M. Bahtina o govornim žanrovima kao relativno invarijantnim strukturama koje se može izdvojiti iz jezičnoga kontinuuma

12 Osnovni retorički žanrovi mogu se pak podijeliti na fonosemantične (brojalice i brzalice) i pragmasemantične (blagoslovi i kletve) s obzirom na ulogu fonetke strukture u oblikovanju značenja (v. Nikolić, 2019).

13 Američki folklorist R. Abrahams (1976, 16) smatra da najveći dio tzv. shema značenja (engl. *schemas of significance*), po kojima prepoznajemo određeni žanr u njegovoj izvedbi i kontekstu, proizlazi iz naše naučene žanrovske svijesti, naučene u našim prethodnim susretima s predstavnicima tog žanra koji su nam pružili osjećaj sposobnosti tipiziranja. Nadalje sama izvedba osigurava stalne podsjetnike o tome koja je tipska matrica (engl. *type-matrix*) upregnuta, putem načina uokvirivanja događanja, putem konvencija uokvirivanja za svako pojedino djelo te putem internih signala poput registra izvedbe gestâ karakterističnih za žanr, ritmova, interakcijskih odnosa i dr.

(usp. Endstrasser, 2020, 12).¹⁴ Užarević (2012, 12–13) navodi više od dvjesto različitih (suvremenih) književnih minimalizama, a neki od njih odgovaraju konceptu usmenoknjiževne retorike (blagoslov, bodrilica, brojalica, brzalica, čarobna formula, hvalilica, kletva, molitva, pljuvalica, proklinjanje (prokletstvo), psovka i zdravica). Među različitim klasifikacijskim kriterijima primjenjivima na male žanrove relevantnim se za razmatranje klasifikacije usmenoretoričkih žanrova pokazuje Užarevićevo razlikovanje umjetničkih (estetskih) od neumjetničkih (pragmatičnih) oblika. Poticajan klasifikacijski pristup možemo naći i u konceptu apelativnih lirskih žanrova (primjerice kletvene, pokudne i pohvalne pjesme) D. Ajdačića, koji smatra da se apelativni lirski žanrovi razvijaju iz jednostavnih govornih žanrova (slijedeći Bahtinovu koncepciju), ali da je ta veza i dvosmjerna, tj. da se poetski fragmenti mogu vratiti govornomu jeziku (npr. u pohvalnim govorima) (usp. Ajdačić, 1991).

Blagoslov bi se načelno mogao odrediti kao pragmatični (neumjetnički) usmenoretorički žanr izricanjem kojega se drugomu želi dobro. Optativna forma blagoslova jamči da bi samo njegovo izgovaranje trebalo adresatu donijeti zdravlje, sreću, općenito dobro. Performativni se karakter blagoslova očituje u formulnim hiperboličnim obrascima i vjerovanju u nadnaravno, u pravilu Božje posredovanje. Uz tipične prozne zabilježeni su i mnogi stihovani blagoslovi (što pokazuje da se dihotomija umjetnički-neumjetnički oblici može prenijeti i na raslojavanje pojedinoga žanra). Blagoslovi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi pod izravnim su utjecajem Biblije i kršćanskoga (katoličkoga) svjetonazora (Botica, 2011, 250), što je vidljivo, između ostalog, i po citatnom odnosu spram biblijskih tekstova. U mnogim se blagoslovima tako vavrira obećanje koje Jahve daje Abrahamu da će imati više potomstva

14 Razlika između primarnih i sekundarnih žanrova iznimno velika i načelna, pa upravo stoga priroda iskaza mora biti otkrivena i određena analizom i jednih i drugih jer bi jednostrana orijentacija na primarne žanrove neizbježno odvela u vulgarizaciju problema (Бахтин, 2013, 152). I pojedini su hrvatski folkloristi prepoznali vrijednost istraživanja kompleksnosti uzajamnih odnosa primarnih govornih žanrova i sitnih usmenoknjiževnih oblika unutar sekundarnih govornih žanrova u usmenoj književnosti (Lozica, 1990a, 117).

nego što je zvijezda na nebu (Post 15,5), odnosno formula neprebrojivosti.

Hrvatski folkloristi primijetili su kompozicijsku vezu blagoslova i zdravica. Kekez (1996, 288) kao alternativni klasifikacijski pristup retoričkim žanrovima nudi mogućnost da se kletve pridruže zaklinjanjima, a blagoslovi zdravicama i počasnicama. Opisujući zdravicu kao žanr, M. Dragić (2006, 489) upućuje na to da ona može sadržavati elemente blagoslova, šale, drugih usmenoretoričkih oblika i usmene lirike, a da neke u sebi sadrže čak i kletve (npr. *Dušmani ti hukali*). Vezu između blagoslova i zdravica uočava i M. Bošković-Stulli (1978, 173) navodeći govor šestoje gospodi iz Pelegrinovićeve *Jedupke*, „koji djeluje kao da je citat preuzet iz zdravice“: „Caftlo t', reslo i rodilo, / i delila i imila, / i gradila i novila, / i naprid ti sve hodilo“. Također na kraju prvoga dijela srednjovjekovne *Muke Isukrstove* (varijanta koju je prvi objavio J. Badalić 1973.) u obraćanju anđela riječima: „Zdravi i veseli, a na Božjoj službi, / svi ki ste tu seli u toj lipoj družbi (...)“ prepoznaje zdravičarske formule novogodišnjih kolendi (Bošković-Stulli, 1978, 133–134), kao i stiliziranu folklornu kolendu u Vetranovićevu prikazanju *Od poroda Jezusova* (Bošković-Stulli, 1978, 173), što upućuje na potrebu za širim pristupom poetici zdravica i kolendi (usp. Bogdan, 2017, 46ff; Marks, Lozica, 2001, 456).¹⁵

4. Prema mogućem analitičkom modelu

Usredotočimo li se na blagoslovne formule kao gradbene jedinice zdravice, onda upravo u njima možemo tražiti svojevrsnu *differentia specifica* zdravica i počasnica. Vratimo se stoga na sam početak, odnosno na tri počasnice iz Hektorovićeve *Ribanja*:

¹⁵ Naravno, u obzir bi trebalo uzeti i kontekst izvođenja pojedinih tekstova jer se samo na osnovi teksta (i nekih elemenata tekstone) ne može uvijek povući jasna granica između kole(n)de i zdravice (usp. Banov-Depope, 2011, 155–157). Posebnost kole(n)de leži prije svega u njezinu jasnu ophodnu karakteru (usp. Perić-Polonijo, 1985; Lozica, 1999; Obradović Mojaš, 2017), a u daljnjim bi promišljanjima svakako trebalo pozornost usmjeriti na prepletanje lirskih, retoričkih i teatralnih značajki i u zdravicama i počasnicama.

- Pask[oj]. Naš gospodin pojem jizdi, jizda da mu je,
 Nik[ola]. Na glavi mu svilan klobuk, sinca da mu je,
 u ruci mu zlatne kniige, družba da mu je,
 prid nim sluga pisan poje, na čast da mu je.¹⁶
- Pask[oj]. Majka mu je lipo ime dila svitla sunca gledajući,
 ljubica mu je zlatom venčac vila uz koñica potičući.
- Nik[ola]. Lipo ti je, brajo, pogledati lipa skoka junačkoga
 gdino mi junak poskakuje od kamenka do kamenka,
 bila lišca pokazuje iza ščitka perenoga,
 iza ščitka perenoga
 (Hektorović, 1986, 43, stihovi 229–238).

Jedino se u prvoj počasnici, onoj koju oba ribara izvode plemiću, prepoznaju optativne konstrukcije (*jizda da mu je, sinca da mu je, družba da mu je, na čast da mu je*), ali ni one nisu oblikovane na tipičan blagoslovni način i to ne samo zbog izostanka nadnaravnog aktanta koji bi trebao ostvariti izrečenu želju. S druge pak strane, u formulama zatvaranja obiju bugarščica (što je svojevrsni paratekst, odnosno izvedbeni okvir koji ni na koji način nije povezan s tekstom samih bugarščica) znatno se izravnije prepoznaju blagoslovno-zdravičarski elementi:

- (Na kraju bugarščice o Kraljeviću Marku i bratu mu Andrijašu)
- Pask[oj]. (...) Vesel budi, gospodaru, i vesela ti družina,
 naš gospodaru!
 Ova pisan da bude tvoj milosti na počenje
 (Hektorović, 1986, 52, stihovi 590–592).

16 Iz prve polovice 18. st. potječe zbirka od 57 korčulanskih počasnica nepoznatoga zapisivača, koju će Vid Vuletić Vukasović objaviti 1881. u dubrovačkome časopisu *Slovinac*. Jedna počasnica („Gospodin mi jezdu jezdi, jezda da mu je, / na glavi mu svilni klobuk, sjenica mu je. / Pod pazuhom knjigu nosi, razgovor mu je, / prid njim sluga pisan poje, na čast da mu je, / a za ruku mladu vodi, draga bo mu je“) izrazito nalikuje na prvu Hektorovićevu počasnicu, a Bošković-Stulli (1978, 192) smatra da su vjerojatno obje potekle iz zajedničkoga tradicijskog izvora.

(Na kraju bugaršćice o Radosavu Siverincu i Vlatku, udinskom vojvodi)
Nik[ola]. (...) A sada mi i vasda dobra srića s tobom budi,
naš gospodaru,
I zdravo nam svude hodi i veselo domom dojdi.
(Hektorović, 1986, 54, stihovi 683–685).

Slične se formule zatvaranja ili uokvirivanja mogu pronaći u brojnim zapisima epskih pjesama, npr. „davno bilo, sad se spominjalo, / a mi, braćo, zdravo i veselo!“, „koga nije, da kruha ne ije, / a mi, braćo, zdravo i veselo!“, „onda bilo, sad se spominjalo, / a mi, družo, zdravo i veselo!“ i dr. (Dukić, 2004). Da su upravo te formule dodatna potvrda izvornosti pjevane izvedbe samih bugaršćica koje je Hektorović slušao i zabilježio (neovisno o tome jesu li one uistinu bile izvedene na samome putovanju ili ih je on „ubacio“ u usta svojim ribarima na temelju ranijega zapisa), smatra i Bošković-Stulli (2004, 40–41) navodeći upravo primjere sličnih nazdravičarskih završetaka bugaršćica u Bogišićevoj zbirci *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa* (1878), osobito onih zabilježenih u Boki, npr. „Vesel' te se svi okolo, veselio vi Bog veliki“ (br. 5) i „Sada Bogu na slavu, nami zdravlje i veselje, / Ti nas, Bože, pomozu na veliko ime tvoje“ (br. 53).

Zanimljiv terminološki slučaj pronalazimo u jednoj od najpoznatijih usmenoknjiževnih zbirki prikupljenih na temelju poziva Matice hrvatske iz 1876., onoj Andre Murata iz Luke na otoku Šipanu (zbirka je dovršena 1885., a poslana Matici u Zagreb 1886.). U Muratovoj zbirci, uz glavninu epskih pjesama nalazimo 48 zdravica¹⁷ (od br. 102 do br. 149), koje, kako napominje priređivačica, ne bi trebalo shvaćati kao „zdravicu u smislu svečanoga počasnoga govora, već kao kratku pjesmu, počasnicu, napojku, koja se pjeva uz čašu vina i kojom se nazdravlja za kakva veselja ili svečanog pira“ (Perić-Polonijo, 1996, 22). Zdravicama te zapise prije svega čini stalna zdravičarska formula „I vino, i čelo, / sve nam zdravo, veselo! / A veselo, veselo / da nas čuje sve selo! –

17 Murat napominje na početku odjeljka: „Samo ovako zovu ih na Šipanu. Pisao sam ih onim redom, kojim sam ih čuo“ (Murat, 1996, 583). Gotovo sve zdravice kazivao je Pavo Murat Andričin, tri pak Kate Murat i dvije Niko Vukašin.

Živjeli!“¹⁸ kojom završava svaki zapis, dok se u prvom dijelu većinom nalaze lirske minijature, uz poneku zdravičarsku formulu (npr. „Čestito ti, đuveglija, i to veselje!“). Velik broj Muratovih zdravica usporediv je sa starijim zapisima počasnica, poput onih koje je zabilježio Hektorović, bračkih počasnica koje je objavio A. Jutronić (1956)¹⁹ ili pak već spomenutih koje je objavio Vuletić Vukasović.

Kada bismo zaključno samo na osnovi donesenih primjera donosili sudove o srodnosti zdravica i počasnica (što bi bio očit metodološki propust), tada bismo lako mogli potvrditi da je počasnica lirski žanr i da izravno, bez pripovjedne deskripcije fiksira čuvstva i refleksije (Kekez, 1983, 233) ne prenoseći izravno dobru želju, što je ključna oznaka blagoslova i zdravica kao retoričkih žanrova. Naravno, za čvršće sudove potrebni su veći usporedbeni korpusi, a ovdje je bilo moguće tek istaknuti moguća polazišta za daljnje analize, koje nisu moguće bez razumijevanja strukturnoga odnosa zdravice i blagoslova. Možda u konačnici jednostavno zaključimo da lirska počasnica ima u sebi i nečega retoričkoga, a da retorička zdravica ne bježi od lirskoga.

Izvori

- Dukić, D. (prir.). (2004). *Usmene epske pjesme I*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Hektorović, P. (1986). *Djela Petra Hektorovića*. Prir. Josip Vončina. Zagreb: JAZU.
- Ilić Oriovčanin, L. [1846] (1997). *Narodni slavonski običaji: sabrani i popisani po Luki Iliću Oriovčaninu*. Novska: Gradsko poglavarstvo.
- Jutronić, A. (1956). *Zbirka bračkih počasnica u Muzeju grada Splita*. „Građa za povijest književnosti hrvatske“, knj. 27, str. 153–177.
- Murat, Andro. (1996). *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu*. Zagreb: Matica hrvatska.

¹⁸ Iznimno slične završne formule nalazimo u kolendama prikupljenima u Ponikvama na Pelješcu („I vino i čelo, sva vam zdravo, / veselo, veselo!“) i na otoku Mljetu („I vino, i čelo, / sve van zdravo, veselo, veselo“) (Obradović Mojaš, 2017, 66–67).

¹⁹ U počasticama rukopisne zbirke Capogrosso-Kavanjin, kojoj ne znamo ni zapisivača ni vrijeme nastanka (moguće druga polovica 17. ili početak 18. st.) uobičajena završna formula počasnica glasi: „Na tvoje poštenje / Počasnica svašenje“.

Literatura

- Abrahams, R. D. (1976). *Genre Theory and Folkloristics*. U: *Folk Narrative Research*. Ur. J. Pentikäinen, T. Juurikka. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, str. 13–19.
- Ajdačić, D. (1991). *Apelativni žanrovi usmene lirike*. „Narodna umjetnost“, sv. 28, br. 1, str. 207–212.
- Aristotel. (1989). *Retorika*. Prev. M. Višić. Zagreb: Naprijed.
- Banov-Depope, E. (2011). *Zvuci i znaci: Interkulturene i intermedijalne kroatističke studije*. Zagreb: Leykam international.
- Bogdan, T. (2017). *Prva svitlos: studije o hrvatskoj renesansnoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bošković-Stulli, M. (1978). *Usmena književnost*. U: M. Bošković-Stulli, D. Zečević. *Povijest hrvatske književnosti*. Knj. 1, *Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Liber-Mladost, str. 7–353.
- Bošković-Stulli, M. (2004). *Bugarštica*. „Narodna umjetnost“, sv. 41, br. 2, str. 9–51.
- Botica, S. (prir.). (1995). *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.
- Botica, S. (1998). *Hrvatska dobrovolja (napitnice, zdravice, popijevke)*. U: *Franjo Fancev: književni povjesničar i filolog*. Ur. T. Maštrović, Zagreb – Zadar: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., str. 139–146.
- Botica, S. (2011). *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Botica, S. (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Burke, K. (1969). *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520353237>
- Čistov, K. V. (2018). *Problem kategorija usmene proze nebjakovitoga tipa*. U: *Predaja: temelji žanra*. Ur. Lj. Marks, E. Rudan. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 105–121.
- Čubelić, T. (1968). *Retorički oblici u usmenoj narodnoj književnosti*. „Telegram“, god. 9, br. 431, str. 8.
- Čubelić, T. (1969). *Usmena narodna književnost*. U: *Uvod u književnost*. 2. dopunjeno izdanje. Ur. F. Petre, Z. Škreb. Zagreb: Znanje, str. 133–187.
- Čubelić, T. (1970). *Usmena narodna retorika i teatrologija*. Zagreb: s. n.
- Dragić, M. (prir.). (2006). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*. Sarajevo: Matica hrvatska u Sarajevu–HKD Napredak Sarajevo.
- Eemeren, F. H. van et al. (2014). *Handbook of Argumentation Theory*. Dordrecht: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-9473-5>
- Endstrasser, V. (2020). *Mali oblici: promišljanje žanra*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Fancev, F. (1937). *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova*. „Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena“, sv. 31, br. 1, str. 67–168.
- Grgec, P. (prir.). (1943). *Hrvatske narodne pjesme*. Zagreb: Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare.
- Jason, H. (2000). *Motif, Type and Genre*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

- Kekez, J. (1983). *Usmena književnost*. U: *Uvod u književnost: Teorija, metodologija*. 3., prerađeno izdanje. Ur. Z. Škreb, A. Stamać. Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 175–252.
- Kekez, J. (1992). *Hrvatski književni oikotip*. Zagreb: ZAZNOK.
- Kekez, J. (1993). *Naizred: Opis i izbor hrvatskih brojilica*. Klek: Galerija „Stećak“.
- Kekez, J. (prir.). (1996). *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Krnjević, H. (1986). *Lirski istočnici. Iz istorije i poetike lirske narodne poezije*. Beograd – Priština: BIGZ – Jedinstvo.
- Kuypers, J. A., King, A. (2009). *What is Rhetoric?. U: Rhetorical Criticism: Perspectives in Action*. Ur. J. A. Kuypers. Lanham: Lexington Books, str. 1–12.
- Lozica, I. (1990a). *Favorizirani i zanemareni žanrovi u usmenoj tradiciji*. „Narodna umjetnost“, sv. 27, br. 1, str. 111–119.
- Lozica, I. (1990b). *Izvan teatra: teatralni oblici folkloru u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa.
- Lozica, I. (prir.). (1996). *Folklorno kazalište*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Lozica, I. (1999). *Došli smo vam kolendati*. „Narodna umjetnost“, sv. 36, br. 2, str. 67–83.
- Nikolić, D. (2015). *Mali, sitni, jednostavni, govornički ili jednostavno – retorički: povijest naziva i koncepta usmenoretoričkih žanrova u hrvatskoj folkloristici*. „Narodna umjetnost“, sv. 52, br. 2, str. 163–178. <https://doi.org/10.15176/vol52no208>
- Nikolić, D. (2019). *Između zvuka i značenja: fonostilistički pristup hrvatskim usmenoretoričkim žanrovima*. Zagreb: Disput–Hrvatsko filološko društvo.
- Obradović Mojaš, J. (2017). *Kolenda u Dubrovniku: tradicija kolendavanja od 13. do 21. stoljeća*. Zagreb – Dubrovnik: HAZU–Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Perić-Polonijo, T. (1985). *Koleda – tekst u ophodu*. „Dani Hvarskega kazališta“, sv. 2, str. 358–397.
- Perić-Polonijo, T. (1996). *Predgovor*. U: *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu*. Zapisao A. Murat. Zagreb: Matica hrvatska, str. 7–28.
- Propp, V. J. (2018). *Principi klasifikacije folklorne žanrova*. U: *Predaja: temelji žanra*. Ur. Lj. Marks, E. Rudan. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 69–81.
- Radoman, A. (2024). *Genološke i tematološke karakteristike peraških počasnica predmodernoga doba*. „Slavistična revija“, sv. 72, br. 1, str. 15–32.
- Rogić Musa, T. (2011). *Počasnica*. U: *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 3, Ma–R. Ur. V. Visković. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 390.
- Rudan, E. (2022). *Oko ili uho, glas ili pismo – binarni kodovi i nebinarne prakse*. U: *Binarnosti i suprotnosti u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi. Zbornik radova 49. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. I. Nazalević Čučević, I. M. Gligorić. Zagreb: FF Press – Zagrebačka slavistička škola, str. 147–175.
- Rudan, E., Tomašić, J. (2019). *How to Die More Easily: Charms and Charm Devices on a Person's Deathbed*. U: *Charms and Charming: Studies on Magic in Everyday Life*. Ur. É. Pócs. Ljubljana: ZRC SAZU, str. 29–44.
- Sučić, S. (prir.). (1994). *Gozbe i zdravice u hrvatskoj književnosti*. Križevci: Zrinjevac.

- Tindale, Ch. W. (2004). *Rhetorical Argumentation: Principles of Theory and Practice*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781452204482>
- Tomašić Jurić, J. (2014). *Pučka sastavnica u djelu Luke Ilića Oriovcanina*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
- Užarević, J. (2012). *Književni minimalizam*. Zagreb: Disput.
- Бахтин, М. (2013). *Проблем говорних жанрова*. У: *Естетика језичкој стваралаштва*. Прир. С. С. Аверинцев, С. Г. Бочаров; прев. М. Грбић. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- [Bahtin, M. (2013). *Problem govornih žanrova*. U: *Estetika jezičkog stvaralaštva*. Prir. S. S. Averincev, S. G. Bočarov; прев. М. Grbić. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.]

- **DAVOR NIKOLIĆ** is an Associate Professor at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb, Croatia, teaching courses on Croatian oral literature and doing folklore research. His thesis (defended in 2013) and the subsequent book *Između zvuka i značenja* (Between Sound and Meaning, 2019) explored the possibilities of a phonostylistic approach to a specific group of small folklore genres (counting-out rhymes, tongue-twisters, blessings and curses) using methods of computational linguistic analysis.